

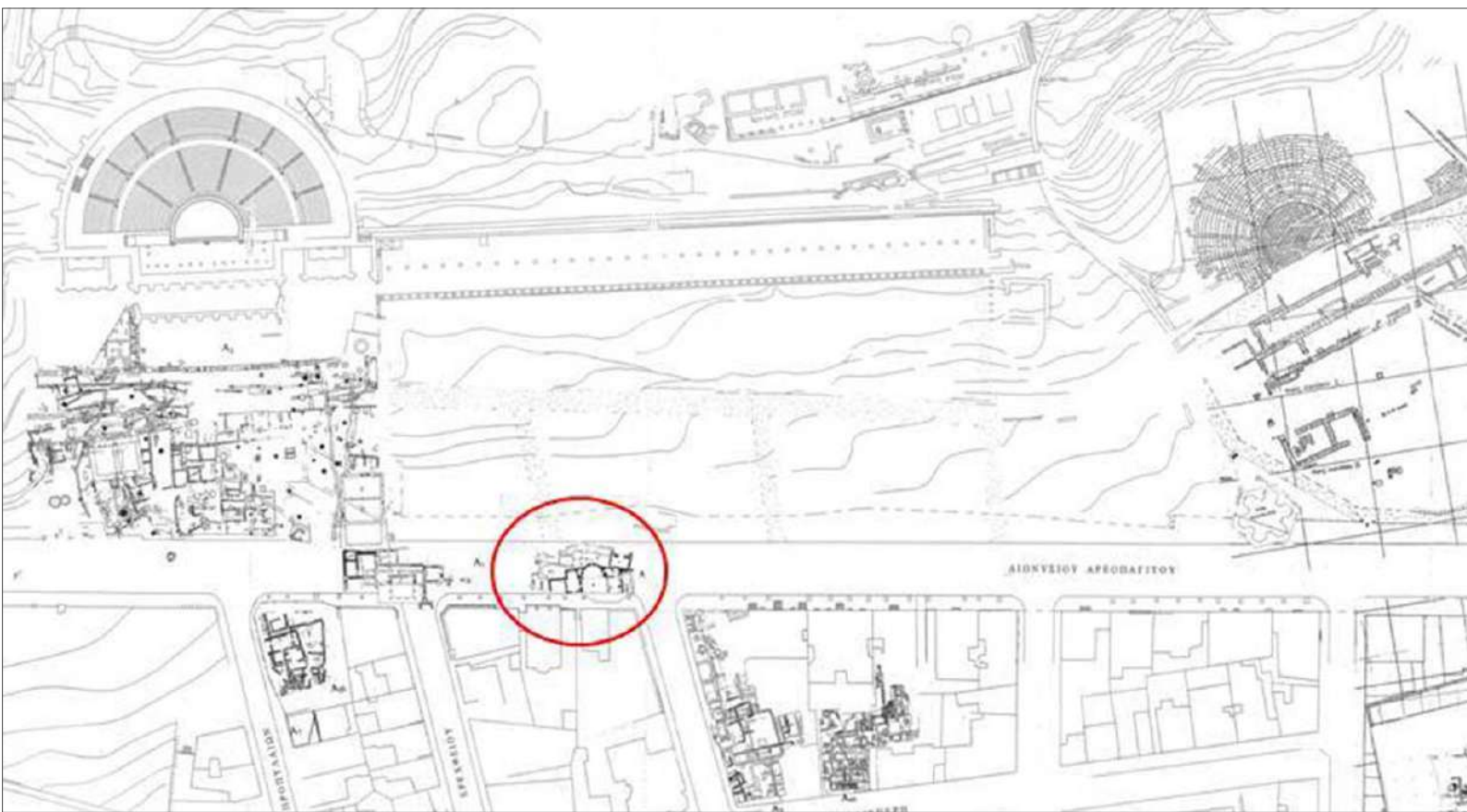

Μια αθηναϊκή συνοικία της ύστερης αρχαιότητας

Αρχαία παράδοση λέει, πως όταν κλείστηκε ο Παρθενώνας και απαγορεύτηκε η λειτουργία του με διάταγμα του Βυζαντινού αυτοκράτορα, η γαλανομάτα θεά της σοφίας Αθηνά παρουσιάστηκε στον ύπνο του νεοπλατωνικού φιλόσοφου Πρόκλου, του τελευταίου πιστού της και του ψιθύρισε με θεϊκή, αφοπλιστική αμεσότητα: «στο σπίτι σου επιθυμεί να μένει η Αθηναΐδα κυρά» (ή γάρ κυρία Ἀθηναῖς, παρά σοί μένειν ἐθέλει). Ο Πρόκλος δέχθηκε, φαντάζομαι, ασμένως τη συγκατοίκηση· άλλωστε η θέληση της θεάς ήταν απολύτως σεβαστή και δεν επιδεχόταν αντιρρήσεις. Η εξαιρετική κατοικία (ή ἀρμοδιότατη οἴκησις) του Πρόκλου, όπου στεγάστηκε η θεά, σύμφωνα με τη μαρτυρία του μαθητή και βιογράφου του Μαρίνου, βρισκόταν κοντά στο επιφανές Ασκληπιείο και το θέατρο του Διονύσου και ήταν ορατή από την Ακρόπολη και τον ναό της θεάς Αθηνάς, έκανε μάλιστα ιδιαίτερως αισθητή την παρουσία της από εκεί ψηλά.

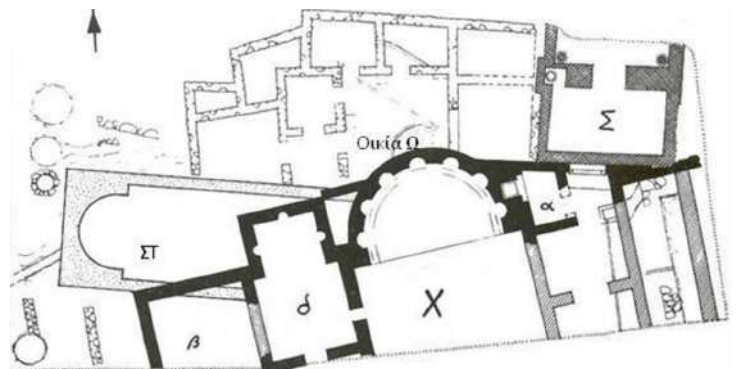
Οι περισσότεροι διαβάτες του σημερινού πεζόδρομου της Διονυσίου Αρεοπαγίτου αγνοούν, νομίζω, ότι κάτω από τα πόδια τους σώζονται καταχωμένα τα ερείπια ενός μεγάλου οικοδομήματος της ύστερης αρχαιότητας, με επτά κόγχες και ψηφιδωτά δάπεδα. Πρόκειται για την πολυτελή κατοικία του Πρόκλου, όπου λειτουργούσε από τις αρχές τουλάχιστο του 5ου αι. μ.Χ. το σημαντικότερο διδακτήριο των νεοπλατωνικών της Αθήνας.

Η ταύτιση οφείλεται στον Γιώργο Δοντά, επιμελητή των αρχαιοτήτων και βοηθό του Εφόρου της Ακρόπολης Γιάννη Μηλιάδη, που πραγματοποίησε την ανασκαφή ανάμεσα στα χρόνια 1955 και 1960. Το σημαντικό αυτό οικοδόμημα, που δεν έχει αποκαλυφθεί πλήρως, εντοπίστηκε ακριβώς στη συμβολή της Διονυσίου Αρεοπαγίτου με την οδό Παρθενώνας, όχι μακριά από το λεγόμενο οικόπεδο Μακρυγιάννη, όπου βρίσκεται το νέο Μουσείο Ακροπόλεως.

Σύμφωνα με τη δική μου αίσθηση, η θεά πρέπει να ξαναγύρισε στην Ακρόπολη, μετά την εγκατάλειψη και την καταστροφή της οικίας του Πρόκλου τον 6ο αιώνα, και να ενσωματώθηκε στη νέα λατρεία της Παναγίας της Αθηνιώτισσας, η οποία στεγάστηκε στον Παρθενώνα. Στα χρόνια της Φραγκοκρατίας η Ακρόπολη έγινε φρούριο, ωστόσο ο Παρθενώνας εξακολουθούσε να λειτουργεί ως εκκλησία της Θεοτόκου και καθεδρικός ναός των Δουκών των Αθηνών μέχρι το 1458, όταν οι Τούρκοι μετέτρεψαν την εκκλησία σε τζαμί και έκτισαν μιναρέ στη θέση ενός φλωρεντινού καμπαριού.

Η θέση της Οικίας του Πρόκλου επί της Διονυσίου Αεροπαγίτου.

Η Οικία του Πρόκλου.
Κάτοψη του ανεσκαμμένου χώρου.

Μαρμάρινη βάση επιτύμβιου μνημείου ή τράπεζας που βρέθηκε σε κόγχη ιερού ("α" στο σχέδιο) της Οικίας του Πρόκλου. 4ος αι. π.Χ.

Οικιστικά κατάλοιπα της ύστερης αρχαιότητας στα θεμέλια του νέου Μουσείου Ακροπόλεως.

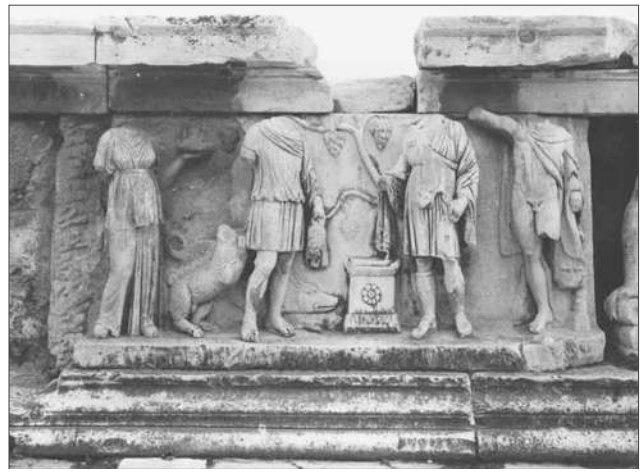
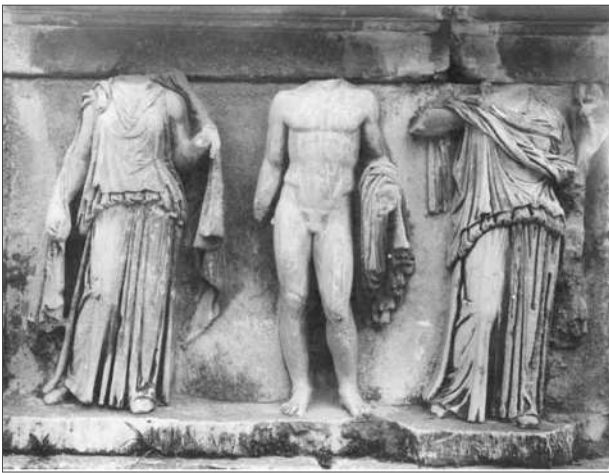
Πού να στεγάζεται άραγε σήμερα η γαλανομάτα θεά; Σίγουρα όχι στον ταλαιπωρημένο υπό αναστήλωση ναό της ούτε και στο αναστηλωμένο, αλλά ασκεπές Ερέχθειο. Όπως ο Φοίβος Απόλλων, ο μεγάλος θεός του δελφικού μαντείου, έτσι και η Γλαυκώπις Αθηνά της Ακρόπολης δεν έχει πια ούτε καλύβα για να μείνει. Παραμένει εντούτοις ζωντανή στη μνήμη και τη φαντασία όσων με συμπάθεια την μελετούν.

Δυο τινά συνθέτουν, νομίζω, τη μοναδικότητα του νέου Μουσείου της Ακρόπολης: α) στεγάζει τα αριστουργηματικά γλυπτά του Παρθενώνα και της αθηναϊκής γενικά Ακρόπολης, και β) είναι θεμελιωμένο πάνω σε σημαντικά οικιστικά κατάλοιπα της ύστερης αρχαιότητας. Τα τελευταία προσφέρουν στον επισκέπτη την εικόνα μιας συνοικίας της πόλης των Αθηνών της περιόδου μετάβασης από τον Παγανισμό στον Χριστιανισμό (4ος αι. μ.Χ.) και της τελευταίας παγανιστικής αναγέννησης του 5ου αιώνα, με συνέχεια ζωής ως τον 7ο αιώνα. Αρκεί να

σημειωθεί ότι τον χειμώνα του 662-663 μ.Χ. επισκέφθηκε την Αθήνα και διαχείμασε ο αυτοκράτορας Κώνστας Β΄.

Την εικόνα συμπληρώνουν και άλλα, σύγχρονα εν πολλοίς, οικοδομήματα των Αθηνών, όπως οι νεώτερες φάσεις της Βιβλιοθήκης του Αδριανού, το λεγόμενο «ανάκτορο των Γιγάντων» κτισμένο πάνω στο Ωδείο του Αγρίππα, αστικές επαύλεις και οικίες, όπως η «Οικία του Πρόκλου», το βήμα του Φαίδρου στο Διονυσιακό Θέατρο, δημόσια βαλανεία (λουτρά) και άλλα κτίσματα στις νότιες κυρίως παρυφές της πόλης. Το οικοδομικό συγκρότημα στο υπόγειο του Νέου Μουσείου φωτίζει με τη συνεπικουρία των παραπάνω οικοδομημάτων έναν άκρως αξιόλογο πολιτισμικό ορίζοντα μιας «παραμελημένης», ως πρόσφατα, μακράς χρονικής περιόδου στη ζωή της Αθήνας, που αποκαλύπτεται ζωντανή στα μάτια των επισκεπτών.

Γίνεται φανερό χάρις στα σημαντικά αρχιτεκτονικά λείψανα και τα πολυπληθή ευρήματα, ότι η

Το βήμα του Φαίδρου στο Διονυσιακό Θέατρο. Συνολική άποψη και λεπτομέρειες από τις ανάγλυφες πλάκες.

Αθήνα του 4ου και του 5ου αι. μ.Χ. δεν ήταν απλώς «η πόλη των φιλοσόφων και των μελισσοκόμων» (Συνέσιος, *Επιστολαί* 136). Είναι επίσης προφανές ότι οι μαρτυρημένες ληστρικές επιδρομές «των βαρβάρων του Βορρά», όπως των Ερούλων, το 267 μ.Χ., των Βησιγόθων του Αλάρικου, το 395-396 μ.Χ. και των Βανδάλων το 467 μ.Χ. δεν φαίνεται να προκάλεσαν τις εκτεταμένες καταστροφές που τους απέδιδαν παλαιότεροι ερευνητές. Το τείχος που κτίστηκε από τον ανθύπατο και αρεοπαγίτη Κλαύδιο Ιλλυριό μετά την εισβολή των Ερούλων, στόχευε στην προσωρινή προστασία του πληθυσμού της Αθήνας, ενώ τα κεραμικά εργαστήρια του Κεραμεικού συνέχιζαν απρόσκοπτα τη δραστηριότητά τους και τα οικοδομήματα πολιτικού και λατρευτικού χαρακτήρα τη λειτουργία τους. Εκτός από τον Κλαύδιο Ιλλυριό, εξακολούθησαν να ζουν στην πόλη και μετά τα τέλη του 3ου αι. μ.Χ. εύποροι γαιοκτήμονες που επιδίδοντο σε απλόχερες ευεργεσίες, όπως ο ιερέας και ιστορικός Πούβλιος Ερέννιος Δέξιππος.

Προσωπικότητες με πλούτη και επιρροή απαντούν ακόμη και στα τέλη του 5ου αι. μ.Χ. στην Αθήνα, όπως ο άρχων και συγκλητικός Θεαγένης. Ο γιος του Θεαγένη Ηγίας ήταν επικεφαλής της Νεοπλατωνικής Σχολής ως τις αρχές του 6ου αιώνα. Σχολές σοφιστικής και ρητορικής εξακολούθησαν να λειτουργούν και να εορτάζουν κάθε χρόνο τα γενέθλια του Πλάτωνα και του Σωκράτη. Προσείλκυαν μαθητές, ανάμεσά τους και προσωπικότητες «παγκόσμιας» εμβέλειας, όπως ο μελλοντικός αυτοκράτορας Ιουλιανός, ο Μέγας Βασίλειος, ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός και άλλοι.

Πέτρος Θέμελης

Διευθυντής Ανασκαφών Αρχαίας Μεσσήνης
τ. Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας
Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης